

TALABA YOSHLARNI OILAGA AXLOQIY-PSIXOLOGIK MUHIT VA OILA A'ZOLARINI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH

Mamlakatxon Nurmatova, SamDCHTI katta o'qituvchisi

Lola Choriyeva, SamDCHTI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek oilalari funksiyalari va yoshlarni oilaviy hayotga tayorlash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, ma'naviy-axloqiy, jismoniy barkamol, ta'lim-tarbiya, maktab psixologiyasi, psixologik xizmat, er-xotin, ota-onalar, farzandlar.

Mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va farovonlikni yanada mustahkamlashning muhim sharti sifatida oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni, xususan, o'zaro hurmat-ehtirom, er-xotin o'rtasida, ota-onalar bilan farzandlar, qaynona-kelin o'rtasida, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida mehr-oqibat ruhini yaratish, qiz bolalarni — bo'lajak onalarni — jismonan sog'lom va intellektual rivojlangan tarzda shakllantirish, ularning akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarda albatta ta'lim olishini, zamonaviy bilimlar va kasb-hunarlariga ega bo'lishlarini ta'minlash, ularning hayotda munosib o'rinni egallashlarida, kelajakda sog'lom va mustahkam oila qurishlarida asosiy shart hisoblanmish mustahkam hayotiy pozitsiyani va mustaqil fikrlashni shakllantirish yoshlarni hayotga qiziqishini orttirib, komil inson bo'lishlariga yordam beradi.

«Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasini sifatida qadrlayman», — dedi Shavkat Mirziyoev “Yoshlar forumidagi va ma'naviyat haqidagi” nutqining avvalida.

«Biz yurtimizda qanday islohotlarga qo'l urmaylik, avvalo, siz kabi yoshlarga, sizlarning kuch-g'ayratingiz, azmu shijoatingizga suyanamiz.

Barchangiz yaxshi bilasiz, bugun o'z oldimizga ulkan marralar qo'yganmiz. Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'limni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni bo'lg'usi Renessansning eng muhim bo'g'inlari deb hisoblaymiz. Shu sababli ayni ushbu sohalarda tub islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonamanki, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi poydevorini yaratishda sizlar singari fidoyi va vatanparvar yoshlarimiz faol ishtirok etib, munosib hissa qo'shadilar ».Hozirgi zamon oilasi "monogam" oilalardan iborat. Yosh avlod hayotining ko'p qismini o'z oilasida o'tkazadi. Shu boisdan bola turmushning murakkab tomonlari bilan xuddi shu ota-ona maskanida tanishadi. Shuning uchun ham oila jamiyatning boshlang'ich yacheykasi sifatida bolalarning axloqi, yurish-turish, xatti-harakati, e'tiqod va dunyoqarashiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi hamda ularni turmush qurishga tayyorlab borishi lozim. Oiladagi mavjud an'analar, urf-odatlar, rasm-rusumlar va marosimlarning ijobiy ta'sirida yigit va qizlar asta-sekin kamol topib boradilar.

Hozirgi zamon oilasidagi an'analar va turli marosimlarning ijobiy ta'siri kuchli bo'lib, xalqimizning o'zoq o'tmishidagi ahloqiy hislatlarini ifodalovchi mehmondo'stlik, insonparvarlik, xushfe'llik, iltifotlilik, bolajonlik, uy va hovlini ozoda saqlash, bog'u-roq'lar barpo etish, xalq sayillari va mavsumiy bayramlarini birgalikda o'tkazishda o'z ifodasini topadi. Psixologik muhit – bu guruhdagi, kollektivdagi kishilarning psixologik holati, kayfiyati, munosabatlarini yig'indisidir. Psixologik muhitlar juda ko'p, ammo ularning barchasini ikki kategoriyaga, qulay va noqulay kategoriyalarga bo'lish mumkin. Gruppa yoki kollektiv muhiti quyidagilar bilan aniqlanadi: gruppa yoki jamoa uchun tashkil qilingan o'qish, mehnat faoliyatining har qanday turida qoniqqanlik, xodimlar va rahbarlar bilan bo'lgan munosabatlarda – o'zaro bir-birini tushunishdan, barqaror kayfiyat, emotsional holat, har kimning emotsional muvaffaqiyatining darajasidan jipslashganlikdan kollektiv a'zolari boshqarish va o'z-o'zini boshqarishdagi ishtirokidan, faoliyat natijasidan qoniqqanlidir.

Oiladagi psixologik muhit – boshqa har qanday gruppada bo'lgan qonunlardan tarkib topadi. Biroq oilada ish birmuncha murakkabroqdir. Unda kishilar o'z hayotining ko'proq qismini o'tkazadi. Ular bir-birlari bilan ko'proq samimiy tuyg'ular va munosabatlar orqali bog'langandir. Oila baxtining asosida oilaning psixologik muhiti yotadi. Oilaning psixologik muhitiga er-xotinlarning ham, umuman kishilarga ham oila a'zolariga va bir-birlariga bo'lgan munosabatlari ta'sir qiladi.

Sotsialog-psixologlar baxtli va baxtsiz oilalarda o'ziga va xotiniga bo'lgan munosabatlarning xususiyatlarini aniqlaganlar. Ular qiziqarli faktlarga ega bo'ldilar. Oiladagi psixologik muhit er-xotin qiziqishlarining umumiyliigi bilan xarakterlanadi, eng muhimi ularning ikkalasi ham qiziqish bilan hisoblasha bilishlarida va e'tibor bera bilishlaridadir. Er-xotin katta ijtimoiy muammo va talablar bilan yashaydigan oilalargina baxtli bo'lishlari mumkin.

Oiladagi qulay axloqiy-psixologik muhit er-xotin va oilaning boshqa a'zolarida o'ziga ishonish, kishilarga ishonish, quvnoqlik, vazminlik kabi fazilat va tuyg'ularni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik muhit kishilarning muvofiqligida yanada aniq namoyon bo'ladi. Kishilar bir-birlari bilan muvofiqligi, avvalo hayotning qadri, qiziqishlari, emotsional ko'rsatmalarining umumiy tarzi hamoxangligi nazarda tutiladi, natijada oilada bir-birini tushunish, boshqalarning qadrini ham, shuningdek insonni qanday bo'lsa shundayligicha qabul qiladi. Oila a'zolarida psixologik qulaylik ishonchlilik, himoyalanih, bir-birining muomalasidan qatnoatlanish muvofiqlikning ichki mubyektiv ko'rsatgichidir.

Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa hisoblanadi. Har bir oilaning ichki huquqiy, iqtisodiy munosabatlariga xech kim behuda aralashishga haqli emas. Shu sababdan oila muqaddas va daxlsiz hisblanadi. Ramzli qilib aytilganda, oila o'ziga xos kichik bir muxtor davlatdir, lekin oila jamiyat tashqarisida emas, oilaviy munosabatlar jamiyatdagi mavjud ijtimoiy-iqtisodiy, mafkuraviy va ma'naviy munosabatlar bilan belgilanadi.

O'zbekistonda har bir oila, har bir insonning turmush farovonligi, fuqarolar totuvligini mustahkamlashga qaratilgan, ularni huquqiy muhofaza qilishga qaratilgan jarayon amlagaoshirilmoqda. Har bir oila har bir mehnatkash tinchtotuvlik va to'kin-sochin yashasa respublikamiz ozod va boy bo'ladi, gullab yashnaydi. Ota-onalar va bolalar har taraflama jipslashgan oila birligini tashkil etadi. Ular o'rtasida juda yaxshi oilaviy munosabatlar mavjuddir, bu shaxslar oilaning yadrosini ya'ni o'zagini tashkil etadi.

O'zaginging ijtimoiy mazmuniga qarab, oila 3 ta guruhdan tashkil topadi:

1. Oilaning asosi – nikoh
2. Nikohning natijasi sifatida er-xotin
3. Er-xotin munosabatlari oqibatida farzand

Tipik oilaviy munosabatlardan tashqari bolali yolg'iz ona bilan uning bolasi o'rtasidagi boshqa qarindoshlar o'rtasidagi munosabatlar, ba'zi hollarda farzandlikka olingan, tarbiyaga olinganlar o'rtasidagi munosabatlar ham oilaviy munosabatlarni tashkil etadi.

Oilaviy huquqiy munosabatlar jamiyatning tarqalgan munosabatlaridir. Oilaviy munosabatlar axloqiy normalar bilan tartibga solinadi.

- Sinovdagi oila – birga yashaydi, lekin nikohdan o'tmagan
- Rasmiylashtirish arafasidagi nikoh
- Nikohdagi oila
- Nikohdan tashqari oila

Har bir oila ijtimoiy tizim sifatida jamiyat oldida ma'lum bir funksiyalarni bajaradi, oilaning ijtimoiy funksiyalari haqida gapirganda, bir tomondan jamiyatning oilaga ta'sirini, ikkinchi tomondan esa umumiy ijtimoiy tizimda oilaning o'rnini, oilaning hal qiladigan ijtimoiy (jamoatchilik) funksiyalarini hisobga olish lozim. Oila quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi: iqtisodiy, reproduktiv, tarbiyaviy, rekreativ, kommunikativ, regulyativ (boshqaruv).

Shuningdek, oila funksiyalarini: bolalarni dunyoga keltirish, xo'jalik-maishiy, tarbiyaviy, oila a'zolari dam olishi va uni tashkil etish, ma'naviy muloqot, seksual, tarbiya jarayonidagi hamkorlik, uy xo'jaligini yuritish uchun zarur

vositalarini ta'minlash, o'zaro moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash kabilardan iborat ekanligini ta'kidlovchi klassifikasiyalar ham mavjud. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, oilashunos mutaxassislar tomonidan oilaning asosiy funksiyalari turlicha klassifikasiya qilinmoqda.

Yoshlar tarbiyasi bilan shug'ullanishda oila, ta'lim muassasalari bilan bir qatorda mahallaning ham o'rni muhimdir. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev «Mana shunday murakkab sharoitda yoshlarimiz sezgir va ogoh bo'lishi, har bir masalada, avvalo Vatan manfaatlarini o'ylab ish tutishi zarur. Ilm-ma'rifat va kasb-hunarga intilish, oilani muqaddas bilish, ma'naviy poklik, kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, qadriyatlarimizga sadoqat kabi ezgu fazilatlar azaldan xalqimiz, millatimizning qonida bo'lib kelgan. Biz mana shunday bebaho merosimizni nafaqat asrashimiz, balki uni yanada boyitishimiz, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazishimiz kerak.

Shu o'rinda men hurmatli ota-onalar, bobolarimiz va momolarimizni, jonkuyar ustoz va murabbiylarni, muhtaram ziyolilarimiz, keng jamoatchiligimizni bu masalaga befarq bo'lmasdan, yoshlar tarbiyasiga qaratilgan ishlarimizni yanada kuchaytirishga da'vat etaman.

Qanchalik qiyin bo'lmasin, biz yoshlar tarbiyasi bo'yicha o'zimizga xos va ta'sirchan, bugungi kunga hamohang usullarni izlab topishimiz kerak. Jondan aziz farzandlarimizni buzg'unchi va zararli g'oyalar, jinoyatchilik, giyohvandlik, loqaydlik, ma'naviy qashshoqlik kayfiyatidan asrashimiz zarur. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etishda barchamiz, avvalo, siz, aziz yoshlar faol bo'lishingiz kerak. Xalqimizning ma'naviy qudrati va boqiy an'alarini asrab-avaylash va butun dunyoga tarannum etishga sizlar albatta qodirsiz» - dedi Shavkat Mirziyoyev.

Xulosa qilib aytganda, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni javobgarlikka tortish yoki jazo choralarini kuchaytirish bilan jinoyatchilikni butunlay bartaraf etib bo'lmaydi. Eng muhimi yoshlarning bilim olishi, mehnat qilishi bilan bog'liq muammolarni ijobiy hal etishi, huquqiy, pedagogik va psixologik tarbiyani kuchaytirish yo'li bilan ko'zlagan maqsadimizga erishishimiz mumkin.

Davlatimiz rahbari forumda yoshlar kelajagi bilan bog'liq har qanday vazifa birlamchi ahamiyatga ega ekanini alohida ta'kidladi.

– Yoshlar bilan ishlash Prezidentdan tortib vazirgacha, hokimdan tortib mahalla raisigacha – hammamizning eng asosiy ishimizga aylanishi zarur. Har qaysi hokim, har bir vazir, har qaysi mahalla raisi “Bugun men yoshlar uchun nima ish qildim? Ertaga farzandlarimiz manfaati uchun yana nima ish qilishim kerak?” degan savollarga javob beradigan, shunday e'tiqod bilan yashaydigan vaqt keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda qilgan maruza. T., Xalq so'zi, 2020 yil dekabr.

2. Sh.M.Mirziyoev “Yoshlar forumidagi va ma'naviyat haqidagi” nutqidan 25 dekabr 2020 yil, 18:00 Siyosat.

3. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 7 may.

4. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2021 y., 09/21/253/0390-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.12.2021 y., 07/21/73/1227-son).

5. Каримова В. Оила психологияси. – Т.2010 й

6. O.S.Qodirov. Umumiy psixologiya // O'quv qo'llanma. - Samarqand, 2022.-250 b.

7. O.S.Qodirov, Sh.N.Xotamov. Ijtimoiy psixologiya // Darslik. - Samarqand, 2023.-360 b.

8. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

9. <httpuza.uzposts186773>

10. WWW: UZA.UZ>society>1-iyun-khol-aro-b...